

2. Колесса Ф. Українська усна словесність: Загальний огляд (із портретиками українських етнографів та народних співців). Львів: [б. в.], 1938. 644 с.
3. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. Коцюбинський М. Твори у 3 т. Київ: Дніпро, 1965. Т. 2. С. 316–367.
4. Шухевич В. Гуцульщина / перед. слово Д. Ватаманюка, вст. ст. П. Арсенича. Верховина: Гуцульщина, 1997. Частина перша і друга. 352 с.

Шаповал Яна,

Криворізький державний педагогічний університет

Науковий керівник: д. ф. н., проф. Ж. В. Колоїз

НАЙМЕНУВАННЯ БУДІВЕЛЬНИХ СПОРУД ЯК НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНІ МОВНІ ЗНАКИ

У сучасному мовознавстві національно-специфічні цінності утворюють прошарок етнокультурно маркованих одиниць у системі мови. Власне поняття маркованих одиниць та його варіанти донині містять чимало дискусійних моментів. Зазвичай під етнокультурно маркованими одиницями розуміють слова й словосполучення, що називають предмети, явища, об'єкти, характерні для життя, побуту, культури, соціального й історичного розвитку одного народу і є маловідомими або чужими для іншого народу. Такі одиниці передають ще й емоційно-експресивні аспекти, дають змогу сприйняти певний час, у якому їх активно вживали.

Їх побутування в сучасному мовному просторі є поширеним, тому це посилює інтерес мовознавців до етнокультурних маркерів. Питаннями етнокультурно маркованих одиниць, їх класифікацією займаються як українські, так і зарубіжні вчені (Я. Бойко, М. Бондар, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Калашник, Ж. Колоїз, Л. Мацько, Н. Шарманова та інші).

Етнокультурними одиницями можуть бути одиниці всіх мовних рівнів, однак найчастіше маркованість пов'язують з лексико-фразеологічними мовними знаками [3]. Вони є назвами одягу, хатнього начиння, тваринного та рослинного світу і т. ін.

У науковому просторі натрапляємо на різні підходи до систематизації етнокультурно маркованих одиниць, як-от: 1) за тематичним принципом; 2) за генетичними ознаками; 3) за ступенем безеквівалентності; 4) за сферою реалізації; 5) за структурою тощо [1]. Найбільш активно використовуваною є класифікація за структурно-семантичним принципом, у межах якої вирізняємо й найменування будівельних споруд.

Давні хліборобські традиції українського селянства знайшли своє відображення в різних сферах життя народу, його матеріальній і духовній культурі. Важливе місце в пізнанні цих традицій посідає народна архітектурна спадщина й передусім будівлі, безпосередньо пов'язані з хліборобською справою. Ми взяли для аналізу назви житлових та господарських будівель, що сприяло виокремленню таких підгруп:

- 1) назви житлових будівель та їх конструктивних частин;
- 2) назви будівель для зберігання продуктів землеробства;
- 3) назви будівель для худоби;
- 4) інші будівлі двору;
- 5) малі архітектурні форми.

Серед назв житлових будівель *дім* є найбільш нейтральною лексемою і означає: «будівля, признач. для житла або для розміщення різних установ; будинок» [2, с. 305]. *Садибу* вважають ширшим поняттям, за словником – це «житловий будинок та господарські будівлі з прилеглими до них садом і городом, що разом є окремим господарством» [2, с. 1284], тобто дім є частиною садиби.

Лексема *хата* функціонує у різних граматичних формах, демонструє як позитивно оцінку, так і негативно оцінку конотацію. Емоційно забарвленою в

негативному сенсі є лексема *халупа* – «невелика убога житлова будівля; злиденна хата» [2, с. 1555].

В українському просторі активно використовуваним є найменування частин хати, наприклад, *призьба* – «невисокий, перев. земляний насип вздовж стін хати знадвору» [2, с. 1117], що захищав від опадів і промерзання взимку. Окрім того, українці здавна надавали призьбі символічного значення – обмазували червоною або жовтою глиною, щоб підкреслити очищувальну силу вогню. Інші найменування конструктивних частин: *сіни*, *горище*, *поріг*, наприклад: *і на поріг не пускати*, *оббивати поріг*, *плюнути через поріг*.

З хліборобськими традиціями українського селянина пов'язане передусім будівництво в системі традиційного двору такої споруди, як *клуня* – «будівля для зберігання снопів, сіна, полови тощо, а також для молотьби, віяння й т. ін.; стодола» [2, с. 547]. Важливою господарською спорудою була і залишається *комора*, призначення якої – зберігання намолоченого зерна, борошна, продуктів харчування, одягу та інших речей, що мали велике значення для селянина. Найменування відповідної споруди я є маркером нашої культури та історії. Продукти також зберігали у *льосі* – «спеціально обладнана яма із східцями для зберігання продуктів (переважно овочів і фруктів)» [2, с. 630].

Будівля для худоби має назву *хлів* (пор.: зменшено-пестливий варіант *хлівець*) – «будівля для свійської худоби та птиці» [2, с. 1564]. *Стайня* має більш конкретне призначення – «спеціальне приміщення, будівля, де тримають коней» [2, с. 1382].

Схожу між собою семантику виражають *криниця* та *колодязь*: *колодязь* – це «захищена від обвалів зрубом вузька глибока яма, що служить для добування води з водоносних шарів землі» [2, с. 555], *криниця* – це «глибоко викопана й захищена цямринами від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі» [2, с. 587]. Криниці та колодязі – символ святості, чистоти й духовності, а також спадкоємності поколінь і традицій.

Безперечно, схожими за значенням є *огорожа* і *тин*: *огорожа* – більш широке поняття – «паркан, стіна, тин і т. ін., які оточують що-небудь» [2, с. 826], *тин* (*і через тин не перегнеться, під чужий тин, тин городити*). Звужує коло щодо матеріалу виготовлення – «огорожа, сплетена з лози, тонкого гілля пліт» [2, с. 1450]. Огорожу перериває переїзд або перехід, що має назву *ворота* (*ні в які ворота не лізе, як баран на нові ворота*). Заможні господарі робили ворота із суцільних дощок, іноді з різьбленням чи розписом. Намальовані знаки червоних квітів чи пташок на них означали, що в оселі є на виданні дівка чи парубок.

Отже, засвідчені етнокультурно марковані одиниці, з-поміж яких вирізняються й найменування на позначення будівельних споруд. Такі найменування мають різні семантичні характеристики, об'єднані у підгрупи за призначенням, формою архітектури чи конструктивними частинами.

Етнокультурно марковані одиниці багатофункційні, є певними символами, що актуалізують фонові знання читача, слугують фіксаторами народних пластів лексики. Окрім того, мають багато варіантів, що відрізняються відтінками значень.

Список літератури:

1. Бондар М. В. Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2015. Вип.30. С. 31–36.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упорядн. та гол. ред.: В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>.
3. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навч. посіб. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.